tega varustas. H.-i algatusel kutsuti ellu kirikuõpetajate leskedele abiandmise kassad — esimene Tartus ja teine Viljandis. Selle kõrval näitas H. suurt agarust üles ka oma otsekoheste ametikohuste täitmisel. Ta külastas sageli ja meelsasti oma eesti soost koguduseliikmeid, hoolitses vanade ja haigete eest ja korraldas energiliselt leeri- ja koduõpetust talurahvale. Kasutades äsja-asutatud trükikoda, tõlkis ta dr. Wilde kohalikust saksakeelsest nädalalehest mõned õpetliku sisuga artiklid ja avaldas nad eesti keeles. Nii ilmusid arstiteaduslikud raamatukesed »Lühhike öppetus mis sees monned head rohhud täeda antakse . . .« (1766) ja »Arsti ramat nende juhhatamisseks kes tahtwad többed ärra-arwada ning parrandada« (1771). Säärase inimsõbraliku tegevuse tõttu omandas H. oma eesti koguduse täielise lugupidamise ja usalduse. Aja jooksul sai Põltsamaa H.-ile niivõrra armsaks ja koduseks, et ta siit enam lahkuda ei tahtnud ja tagasi lükkas kõik austavad kutsed Tallinna, Peterburi ja Riiga. Kui H.-ile a. 1798 pakuti Liivimaa kindralsuperintendendi ametit, keeldus ta isegi selle ettepaneku vastuvõtmisest. 1787. a. peale oli H. Peterburi Vaba Ökonoomilise Ühingu liige ja sai sellelt kord oma teenete eest suure hõbe-auraha. A. 1797 valis »Liivi Üldkasulik ja Ökonoomiline Sotsieteet« H.-i oma auliikmeks, kuna Tartu ülikool temale a. 1803 annetas filosoofia ja 1818 teoloogia doktori astme. Kui H. 1804. a. lõpul vanaduse pärast pastori ametist keeldus, nimetati ta a. 1805 keisri poolt konsistooriumi nõunikuks. Oma viimased eluaastad veetis H. Paides, jätkates oma teaduslikku tegevust ja pidades laialdast kirjavahetust kõigiga, kes temalt kirjateel nõu küsisid kõige mitmesugusemate küsimuste kohta. H. suri Paides 6. I 1819. — H.-i teaduslikud ja publitsistlikud huvid ulatusid väga mitmesugustele aladele. Oma pika eluea kestusel tegi H. kaastööd paljudele ajakirjadele ja väljaannetele, nagu »Allgemeine deutsche Bibliothek'ile«, »Hallische und Jenaische Allgemeine Literaturzeitung'ile«, Bacmeisteri »Russische Bibliothek'ile«, Rosenplänteri »Beiträge'dele« jne. Tema poolt väljaantud kirjatööde arv on õieti suur ja nende ainestik väga mitmekesine. Esijoones väärivad mainimist »Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland«, ilmunud 3 köites aa. 1774—82 Riias. Selles suures ajaloolis-geograafilis-ökonoomilises koguteoses, mille koostamisel H.-ile abiks olid paljud Liivi- ja Eestimaa vaimlised jõud, on säilitatud väga suur ja tähtis materjal mitmelt erialalt. I kd. (1774) sisaldab kummagi hertsogkonna kohta üldisi geograafilisi andmeid, ülevaate maakondade piiridest ja nende jaotusest kihelkondadesse. II kd. (a. 1777) käsitleb peamiselt Liivi- ja Eestimaa rahvastikku, eriti pärismaalasi-talupoegi — eestlasi ja lätlasi, kellede kohta esitatakse mõningaid võrdlusjooni, kirjeldades nende eluviise, kombeid, keelt. Peale selle sisaldab see köide andmeid maa produktide, kaubanduse ja teiste tulundusalade kohta. III köites leiame maksustamise alusena tarvitatud maaalade registri (Landrolle) ja täiendusi ning parandusi eelmiste köidete juurde. Selle järgi, kui Katariina II (vt.) käsul Liivimaal asevalitsuskord (Statthalterschaft) oli maksma pandud, kirjutas H. oma topograafilistele teadetele täienduse, mis iseseisva tööna ilmus a. 1789 pealkirja all »Die gegenwärtige Verfassung der Rigischen und Revalschen Statthalterschaft, zur Ergänzung der topographischen Nachrichten von Lief- und Ehstland«. Selles teoses kirjeldatakse Baltimaal sisseseatud uusi asutisi ja korraldusi, valgustatakse meesläänide allodifitseerimise küsimuse arengut ja esitatakse eelmistele köidetele täiendavaid statistilisi ning ajaloolisi andmeid. Ka leidub siin üldine register kõigi eelmainitud 4 köite kohta. Väga mitmekesiseid teateid nii Baltimaade kui ka kogu Vene riigi kohta sisaldavad H.-i »Nordische Miscellaneen«, ilmunud aa. 1781—91 28 osas, ja selle väljaande jätk, »Neue Nordische Miscellaneen«, ilmunud aa. 1792—98 18 osas. Õieti ohtralt esineb neis »segasõnumeis« andmeid eriti Balti aadliperekondade ajaloo kohta. Praktiliseks käsiraamatuks suurpõllupidajaile oli määratud H.-i töö »Oekonomisches Handbuch für Lief- und Ehstländische Gutsherren . . .«, ilmunud 2 osas (teine osa maanõunik v. Pistohlkors'i koostatud) a. 1796. — Keeleteaduse seisukohalt väärib tähelepanu H.-i eesti keele grammatika, »Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte, den revalschen und den dörptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuch« (Riga u. Leipzig, 1780; II, mitmeti suurendatud ning parandatud tr. Miitavis a. 1818). Selle töö aluseks on võetud A. Thor Helle kokkuseatud grammatika Tallinna murde ja J. C. Clare käsikirjaline grammatika Tartu murde kohta. H.-i grammatikas leidub muu hulgas vanasõnu ja mõistatusi, mis laenatud A. Thor Helle ja Fr. W. v. Willmanni varemini-ilmunud kirjatöist. Keeleteaduse valda kuulub veel H.-i töö »Idiotikon der deutschen Sprache in Lief- und Ehstland«, ilmunud »Neue Nord. Misc.« XI ja XII osas ja eriraamatuna Riias a. 1795. — H. kogus ka rahvaluulet, kuid ei suutnud sellest aru saada ega omistanud sellele mingit väärtust: tema otsuse järele ei olevat rahvalaulud muud midagi kui »vanamooride moonutised« (Ausgebur-